

Tongan

It  
takes  
Three

Huhu  
malu'i  
mei he Kanisä  
'o e  
Taungafanau

KO E FAKAMATALA MA'AE FĀNAU FEFINE, PEA MO  
HONAU NGAAHI FĀMILI.



MANATŪ HAORA

[www.cervicalcancervaccine.govt.nz](http://www.cervicalcancervaccine.govt.nz)



## KO E NGAARI FAKAMATALA

Ko hai 'oku totonu ke huhu malu'i mei he kanisā 'o e taungafanau? .....	5
Ko e hā 'a e kanisā 'o e taungafanau (cervical cancer)? .....	5
Koe hā e ngaahi tupu'anga koia e kanisā 'o e taungafanau? .....	6
'Oku anga fēfē hono lava 'ehe huhu ko eni 'o malu'i pe ta'ofi mei he kanisā? .....	6
Ko e hā e 'uhinga, 'o e huhu malu'i?.....	6
Ko e hā, 'oku 'oange ai 'a e huhu malu'i ko eni ki he fānau fefine ta'u 12 pe lahi hake?.....	7
'Oku 'oange fēfē 'a e huhu ni? .....	7
Ko e hā e 'aonga 'o e huhu ni? .....	8
Ko e hā hono loloa e taimi malu'i kita 'ehe huhu ko 'eni?.....	8
'Oku malu fēfē 'a e huhu ko eni? .....	8
Ko hai, 'oku 'ikai totonu ke huhu? .....	9
'E lava fēfē hoku 'ofefine 'o ma'u e huhu malu'i ko'eni?.....	9
Kapau ne nau 'osi huhu malu'i , 'oku kei fiema'u ke 'alu 'a e fanau fefine koia 'o smear test kapau kuo nau 'osi feohi fakaesino mo honnau 'ofa'anga(koe sivi koia 'o e taungafanau ' halangatama)? .....	10
Ko e huhu malu'i koia ki he kanisā 'o e taungafanau pea mo e Polokalama Lesisita Huhu Malu'i Fakafonua (National Immunisation Register).....	10
Ko fe, pe ko hai te u ma'u mei ai ha fakaikiiki ki he huhu ni 'oka fiema'u?.....	12



**‘E ala malava leva ‘i he taimi ni, ke malu‘i ‘a e fānau fefine’ mei he vailasi ‘oku lahi taha ‘ene ala fakatupu e kanisā ‘o e taungafanau (HPV).**

**‘Oku ta‘etotongi ‘a e huhu malu‘i ko eni’ ki he fānau fefine kotoa pe, na’e fanau‘i ‘i he ta‘u 1990 mo e 1991.**

**‘E kamata ‘i he konga kimu‘a ‘o e ta‘u 2009, ‘a e huhu malu‘i ko ‘eni, ma’ae fānau fefine kotoa pe ‘oku ta‘u 12 ki he 18.**

### Ko hai 'oku totonu ke huhu malu'i mei he kanisā 'o e taungafanau?

- Ko e fānau fefine kotoa pe 'oku ta'u 12 ki he 18 'oku 'atā ke nau kau ki he huhu malu'i ta'etotongi ko 'eni'.
- 'E kamata mei Sepitema 'aho 1 'o e ta'u ni', 2008, ko e fānau fefine kotoa pe na'e fanau'i 'i he ta'u 1990 pe 1991', 'e lava pe ke nau ma'u e huhu malu'i ko eni', mei he 'enau Toketā Fakafānili', neesi' pe tokotaha 'ofisa mo'ui 'i he kiliniki'.
- 'I he 2009, ko 'etau fānau fefine ta'u 12 ki he 18 'oku kei ako', 'e fakahoko honau huhu malu'i 'i honau ngaahi 'api ako pe.

### Ko e hā 'a e kanisā 'o e taungafanau (cervical cancer)?

- Ko e kanisā 'o e taungafanau', ko e kanisā ia 'o e 'cervix'. Ko e cervix koe kongā ia 'oku fehokotaki ai 'ae taungafanau moe halangatama.
- Ko e kanisā 'o e taungafanau' 'oku hoko 'eni 'i he taimi 'oku tupu ai e ngaahi selo 'oku 'ikai ke mo'ui lelei' (abnormal cells) 'i he kongā ko 'eni 'o e taungafanau.



## Koe hā e ngaahi tupu'anga koia e kanisā 'o e taungafanau?

- Ko e kanisā 'o e taungafanau', 'oku tupu ia mei he Vailasi 'oku ui ko e Human Papilloma Virus (HPV). Ko e HPV, ko e vailasi ko eni, 'oku mafola ia 'i he feohi fakaesino (fakaemali) mo honau ngaahi 'ofa' anga. Ko e toko fa mei he toko nima kotoa pe 'oku pehe tenau ma'u 'ae vailasi ko 'eni.
- Ko e lahi taha 'o e vailasi HPV 'oku mole, pe sai pe ia 'iate ia pe, ka 'oku 'iai e fa'ahinga kalasi ia 'oku ne liliu'i e ngaahi selo 'i he taungafanau' (cervix) 'aia 'e lava pe ke hoko atu 'o kanisā e taungafanau 'i he kaha'u', hili ha ngaahi ta'u.

## 'Oku anga fēfē hono lava 'ehe huhu ko eni 'o malu'i pe ta'ofi mei he kanisā?

Ko e huhu ko 'eni', 'oku ne tokoni'i 'a e sotia malu'i 'i he sino' ke fakatupu ha ngaahi me'a malu'i ke ne malu'i 'aki 'a e taungafanau' mei he fa'ahinga vailasi (HPV) koe, 'oku ne fakatupu 'a e kanisa'.

## Ko e hā e 'uhinga, 'o e huhu malu'i?

- 'Oku lahi hake he peseti 'e 99 'o e kanisā 'o e taungafanau', ko e tupu mei he pihia 'i he vailasi HPV.
- 'Oku fakafuofua ko e ta'u kotoa pē'i Nu'usila ni, ko e kakai fefine 'e toko 160 kuo 'osi sivi 'oku nau ma'u e kanisā'o e taungafanau, pea fakafuofua, koe toko 60 'oku mole ai 'enau mo'ui.
- Ko hono huhu malu'i 'etau fānau fefine 'i he taimi ni' mei he vailasi (HPV) 'aia 'oku ne fakatupu 'a e kanisā 'o e taungafanau. 'E si'isi'i ange ai 'a e faingamālie ke ma'u kinautolu 'e he kanisā 'i he kaha'u 'o 'enau mo'ui.
- Ko 'ene tu'u ki he kaha'u 'e malava leva ke fakahaofi ha mo'ui 'e 30 pe to e lahi ange 'i he ta'u kotoa pe.



### Ko e hā, 'oku 'oange ai 'a e huhu malu'i ko eni ki he fānau fefine ta'u 12 pe lahi hake?

- Ko e huhu ko eni, 'oku 'ikai ke ne lava 'e ia 'o faito'o, pe to'o mo faka'auha 'a e vailasi ni. Ka 'oku ne malu'i mo faka'ehi'ehi'i mei he pihia 'i he vailasi HPV.
- 'Oku matu'aki mahu'inga ke huhu malu'i 'etau fānau fefine', mei he vailasi (HPV), kimu'a, pea nau toki a'u ki he taimi 'oku nau feohi fakaesino ai mo honau ngaahi 'ofa'anga.
- Neongo, 'oku kei fu'u mama'o pea te'eki ke taimi ke nau feohi fakaesino mo honau ngaahi 'ofa'anga, ka ko hono huhu malu'i kinautolu 'i he taimi ni', 'e si'isi'i ange ai 'a e faingamālie ke nau ma'u 'a e kanisa 'o e taungafanau 'i he kaha'u.

### 'Oku 'oange fēfē 'a e huhu ni?

- Ko e huhu malu'i ni, ko e huhu kehekehe 'e tolu 'i he funga uma', 'i he vaha'a taimi, ko e mahina 'e ono.

---

---

### Ko e hā e 'aonga 'o e huhu ni?

- Ko e huhu ko 'eni', 'oku ne malu'i mei he fa'ahinga vailasi (HPV) 'a ia 'oku ne fakatupu lahi taha 'a e kanisā 'o e taungafanau (kalasi 16 mo e 18) pea mo e genital warts (kalasi 6 mo e 11) 'a ia ko e fepulopulasi hange pe ha lefetona 'oku fa'a tupu 'i he halangatama.
- 'Oku 'aonga 'aupito 'i hono ta'ofi mo malu'i mei he kalasi vailasi koeni HPV, pea pehē ki he ngaahi mahaki kehe 'oku fekainga'aki vaofi', 'e mo'ua ai e kakai fefine'.
- 'Oku malu'i mo ta'ofi 'e he huhu ni 'a e fānau fefine', mei he pihia 'i he kalasi vailasi ko 'eni (HPV).
- Koe fānau fefine koia, kuo nau 'osi feohi fakaesino mo honau ngaahi 'ofa'anga', 'e malava pe ke ne malu'i kinautolu mei he pihia 'i he fa'ahinga kalasi vailasi ko 'eni. 'Aia 'oku ne fakatupu 'a e kanisā 'o e taungafanau 'i he meimei toko 7 mei he kakai 'e toko 10 kotoa pe.

### Ko e hā hono loloa e taimi malu'i kita 'ehe huhu ko 'eni?

Kuo 'osi mahino mai mei he ngaahi fakatotolo 'e malu'i fe'unga mo e ta'u 'e 5 hili e kakato hono fakahoko e huhu'. Ka 'oku kei hokohoko pe ako mo e fakatotolo, ngalingali 'e toe taimiloloa ange 'ene malu'i.

### 'Oku malu fēfē 'a e huhu ko eni?

- Kuo 'osi fakamahino'i 'oku hao mo malu ke ngāue'aki 'a e huhu malu'i ko'eni, hili hono sivi'i fakafaito'o 'i ha kakai toko lahi.
- 'E 'iai pe 'a e ni'ihī te nau ongo'i e ngaahi me'a ko eni', hangē ko e kula, ki'i langa pea mo ake pe pupula 'a e feitu'u na'e huhu'i ai e faito'o, pea mo ha ki'i mofimofi.
- 'Oku tātaitaha, ke fa'a hoko ha hypersensitivity reaction, pe ko ha tōlalo fakafokifā 'a e tu'unga mo'ui 'o e sino; 'osi ha miniti 'e 10 mei hono huhu.
- Kapau 'e hoko ha me'a pehe ni, 'e lava pe ke faito'o'aki ha ngaahi fo'i 'akau. Kapau, leva 'e fiema'u ke 'oatu ha fo'i 'akau, 'e tala atu keke toe ki'i talitali mu'a 'i ha miniti nai 'e 20.

---

---

### Ko hai, 'oku 'ikai totonu ke huhu?

- Kapau na'e 'iai ha taha na;e kau kovi ki ai, 'o mei matu'utamaki 'ene mo'ui' (tō lalo fakafokifā 'a e mo'ui) hono ngaue'aki 'ae isite', pe ko e ngaahi me'a, 'oku ngaahi'aki 'a e faito'o huhu malu'i.\*
- Ko e huhu ni, 'oku 'ikai totonu, ke 'oange kiate kinautolu 'oku lolotonga feitama.

### 'E lava fēfē hoku 'ofefine 'o ma'u e huhu malu'i ko'eni?

- 'I he 2009, ko e fānau fefine ta'u 12-18 'oku lolotonga ako, 'e ma'u atu e ngaahi fakamatala fekau'aki mo e polokalama huhu malu'i koeni mei honau ngaahi 'api ako pe.
- Ko e fakamatala ko eni, 'e kau atu ai ha la'i foomu keke fakamo'oni ai, pe 'oku ke loto ke huhu malu'i ho 'ofefine pe 'ikai.
- Kapau, he'ikai te ke fakamo'oni 'i he la'i foomu ko 'eni, he'ikai, ke huhu malu'i ho 'ofefine 'o'ou ia.



- Ko e fānau fefine kuo nau 'osi ta'u 16 pe lahi hake, 'e lava pe kenau fakamo'oni pe 'ekinautolu 'enau foomu ki he huhu malu'i 'i 'apiako. Ka kuopau, kenau kei fakamo'oni, pea mo fakafoki mai e la'i foomu.
- Ko e fānau fefine, 'oku 'ikai kenau ako (pe 'oku 'ikai ke ke fiema'u 'e koe kenau huhu 'i 'apiako), 'e lava pe ke huhu ta'etotongi mei he toketā fakafamili, neesi pe ofisa mo'ui 'i he kiliniki.

### Kapau ne nau 'osi huhu malu'i, 'oku kei fiema'u ke 'alu 'a e fanau fefine koia 'o smear test kapau kuo nau 'osi feohi fakaesino mo honnau 'ofa'anga (koe sivi koia 'o e taungafanau ' halangatama)?

'Io. ko e huhu malu'i 'oku 'ikai ke ne malu'i faka'aufuli mei he kalasi kehekehe koia 'o e HPV, 'a ia 'oku ne lava 'o fakatupu e kanisā 'o e taungafanau, ko ia ai, kapau, kuo 'osi feohi fakaesino 'a e fanau fefine mo honau ngaahi 'ofa'anga', 'oku kei totonu pe, ke sivi honau taungafanau fakata' u 3, 'akinautolu 'oku 'i he ta'u 20 ki he 70.

### Ko e huhu malu'i koia ki he kanisā 'o e taungafanau pea mo e Polokalama Lesisita Huhu Malu'i Fakafonua (National Immunisation Register)

- Ko e ngaahi huhu malu'i koia 'o e HPV, 'e lekooti 'i he NIR pe ko e Polokalama Lesisita Huhu Malu'i Fakafonua, koe'uhi ke lava hano lī atu ha ngaahi fakatokanga kapau 'oku 'ikai kakato e huhu malu'i.
- 'E kau foki e ngaahi lekooti ko eni, ki hono fakafehoanaki, 'a e ola 'o e huhu mo e polokalama malu'i ko eni. pea mo e tu'unga 'o e kanisā ki he taungafanau, pe 'oku tokosi'i ange pe tokolahi ange.
- Kapau, 'e 'ikai loto ha finemui pea mo 'ene matu'a ke tauhi 'ene ngaahi fakamatala pe fakaikiiki fekau'aki mo honau ngaahi lekooti 'i he NIR, 'e faingata'a ke fetu'utaki pe fekumi atu kiate koe, 'i hano fiema'u ke fakakakato ho huhu malu'i.
- Kaneongo, ia, 'e kei ngofua pe ke huhu malu'i ha ki'i finemui neongo 'oku 'ikai loto ke lekooti he NIR.



Ko fe, pe ko hai te u ma'u mei ai ha fakaikiiki ki he huhu ni 'oka fiema'u?

Te ke ma'u fakamatala ta'etotongi fekau'aki mo e huhu malu'i ki he kanisa 'o e taungafanau, 'i ha'o talanoa ki ho'o toketa, neesi pe kiliniki, pe 'a'ahi ki he uepisaiti  
[www.cervicalcancervaccine.govt.nz](http://www.cervicalcancervaccine.govt.nz) pe telefoni  
0800 IMMUNE ( 0800 466 863)

Ko e fakamatala ki he National Cervical Screening Programme pea mo sivi 'o e taungafanau, 'oku lava ke ma'u 'i he uepisaiti 'a e National Screening Unit, 'aia koe  
[www.nsu.govt.nz](http://www.nsu.govt.nz)

#### Local contact details

\* Ko e faito'o huhu malu'i ki he kanisa 'o e taungafanau', koe faito'o ia kuopau ke 'ai hono tohi fakangofua 'e he toketa'. Talanoa ki ho'o neesi pe toketa fekau'aki mo e ngaahi lelei' moe fakatu'utamaki', pea mo ho'o totonu kihe huhu malu'i'.

Na'e tokoni'i foki 'e he Sosaieti Tonga Ki He Mo'ui Lelei' (Langimalie), 'a e liliu Fakatonga 'o e ngaahi Fakamatala 'i he pepa' ni.